

КАД ЈЕ УБИЈЕН ЦАР МУРАТ?

I

Већ је византиски историк Халкокондил у XV веку истакао, да се искази Турака и „Јелина“ не слажу у томе, када је цар Мурат у Косовској битци убијен. По причању Турака, каже Халкокондил, Мурат је убијен *после* борбе, док је по причању „Јелина“ он погинуо *за време саме бишке*. По нашој народној традицији Милош је, као што је познато, убио Мурата пре почетка битке.

Већ пре много година пок. *Љуб. Ковачевић* је у познатој својој одличној расправи о Вуку Бранковићу (Годишњица 10, 1888, 215—301) изнео онда познате изворе о Косовској битци. По томе материјалу су се већ могли извести понеки закључци и о питању, у коме је моменту Мурат био убијен. Али у последње време објављене су о изворима за Косовску битку две студије, које дају више могућности да се са изгледом на успех покуша решити то занимљиво питање. Проф. *Никола Радојчић* је у једној одличној расправи изнео и прокоментарисао податке о Косовској битци код византиских историка (Гласник Скопског научног друштва 7/8, 1930, 163—174; немачки у Byzantion 6, 1931, 241), а *А. Олесницки* је у једној, исто тако одличној, студији (Гласник Скопског научног друштва 14, 1935, 59) изнео и свестрано објаснио турске изворе о Косовској битци.

Према томе ми сада имамо прибране и добро објашњене и српске (код *Ковачевића*) и турске (код *Олесницког*) и византиске (код *Радојчића*) изворе о Косовској битци.

II

Најстарији српски извори не слажу се у исказима, када је Милош убио Мурата. У *повесном слову о кнезу Лазару*, писаном на неколико година после самога догађаја (свакако пре 1402) прича се, да је Мурат погинуо *после бишке*: „Брани преставши и бесчислноје множаство обојих избијених, глагољу Србљемже и супостатних, и по Косову Пољу сих салежештих, вишеречениже Аморат мачним оружјем срдачнују јазву пријем, нужно душу своју изврже“ (Летопис 117, 1875, 113).

Константин Философ међутим у биографији деспота Стевана Лазаревића, писаној 1431 год., каже обратно, да је Мурат убијен *за време борбе*, и то у моменту *када су Срби најредовали* и када је изгледало, да су они победиоци, да је после Муратове смрти Бајазит предузео команду и да је онда он извојевао победу: „Мужем ратним саратујуштим се пред скиптри, беше некто благородан зело својему господину, јегоже облагаху завидештеј и неверна мењаху. Тже јако да покажет веру вакупеже и мужаство, обрет подобно време, устрми се ка самому великому начелнику јако одбезаје, јемуже и јако пут сатворише. Јегда же и близ бист и абије оплачајет се и ванзи мач ва того самого грдаго и страшного самодршца. Ту же и сам од њих

падајет. И ва првеје убо одолевајут суштеј о Лазаре и васпријемљут победу. Не уже време избављенија бе. Того ради и син того царја вазмагајет паки ва тој самој брани и одолевајет“ (Гласник 42, 1875, 261).

По Константину из Островице као да је Мурат убијен *при крају бишке*. По Константину је битка почела у среду, па је трајала до петка. Битка је „изгубљена у петак око подне. Ту је онда Милош Кобилић убио цара Мурата, а тог истог дана убијен је и његов син Мустафа... Истог дана заробљен је и кнез Лазар“ (Гласник 18, 1865, 77—8).

После тога сви наши извори (Дукин преводаца, Цријевић, Курипешки итд.) и народна традиција причају, да је Мурат убијен пре битке.

Најстарији турски писац, Ахмедија, који је неколико година после Косовске битке написао еп Александриду, помиње у њему Муратову смрт. По Ахмедији је Мурат убијен *после бишке*, за време док су Турци гонили српску војску: (Српска) војска најзад изнеможе од задавања удараца, неверни бежаху одатле поникнувши главом. Коњица и војска оде гонити непријатеља, а шах са неколико слугу оста на једном месту. Стајао је онде, чим се војске врате да могу опет онде наћи тога вођу. Приповедају да је, окаљавши се од главе до пете у крви, онде лежао и неки каурин... и прискочивши удари шаха ханџаром“ (*Олесници*, I. с. 61).

Турски историк Уруџ, који је вероватно средином XV века писао своју историју, приказује Муратову смрт врло интересантно. Он прича, како је између Срба и Турака вођена огорчена борба, и „газије распрше невернике. Неверни се распршише и газије одоше у потеру за њима. Кад се војска разишла на све стране и отишла, гази Мурат хан, како приповедају, оста сам једини“. Затим Уруџ прича, како је у тај мах „један од моћних неверничких бегова“, који се „био заверио“, устао између лешева, са изјавом, да хоће да целива цару руку, па дошавши са врло оштрим и као вода блиставим ханџаром удари падишаха, који је седео на коњу“. Одмах после тога „бегови се скупе на једно место, и у тој околности сложе се у томе, да подигну султана Бајазита на место његова оца“. После тога буде Јакуб погубљен, а „бегови изнова заметну бој и... ударише опет у један мах на неверника“ (I. с. 65—6). По Уруџу је дакле Мурат убијен *пре свршетка бишке*, а победа је извојевана под Бајазитом.

Уруџов савременик *Шукрулах* написао је 1457 год. на персиском језику једно историско дело, у коме говори о Косовској битци и о Муратовом убиству. По Шукрулаху је Мурат убијен *после бишке* и турске победе. Он прича, наиме, да се српска војска дала у бегство, гоњења од Турака, а Мурат „са неколико лица, одређених за његову личну заштиту, оста на једном хуму, чекајући док се врати војска, која је гонила, и нађе заповедника победоносних војника“. У то „један неверник, будући рањен... сакри се међу лешева... Тај проклети неверник пође напред и удари (Мурата) ханџаром“.

Г. *Фехим Бајрактарев* ми саопштава, да *Карамани Мехмед паша*, кога су јаничари убили 1481 год., у свом кратком опису Косовске битке прича, да је Мурат, пошто је победио невернике, и послао своју победоносну војску да зароби непријатеље, који су бежали, седео на једном узвишеном месту, и тада му је пришао један рањени српски неверник и пробо га је отровним ножем.

Ахмед Ашикпаша написао је око 1484 год. једно историско дело, у коме прича о Муратовој смрти. По њему је центром турске војске командовао сам Мурат, десним крилом Бајазит, а левим Јакуб. Са српске стране је према Јакубу (дакле српским десним крилом) командовао сам кнез Лазар. Ашикпаша каже, да „на тој страни војска буде разбијена“. Г. *Олесници* је додао испред „војска“: наша, тј. турска. Ја не знам зашто и на основу чега је г. *Олесници* додао оно „наша“, и тиме истакао, као да је по Ашикпашиневу приказу турско лево крило претрпело пораз, и да је у томе моменту Мурат убијен.

Ако за таку констатацију нема у турском тексту оправданог разлога, пре би се и са више разлога, на основу онога, што је пре и после Ашикпашић испречао, могло претпоставити, да је Ашикпашић хтео рећи, да је на тој страни, на крилу, којим је командовао Јакуб, српска, а не турска војска разбијена, јер непосредно пред тим он прича, да „с десне руке Бајазит Хан, а с леве Јакуб Челебија учинише добар бој“, а после описа Муратовог убиства каже: „Страна Јакуба Челебије сама разби неверника“. Према томе је вероватније, ако се томе не противи сам текст, претпоставити, да је по Ашикпашићу српско десно крило разбијено, па да је у том моменту Милош, за кога је овде речено, да се направио пребеглица, успео да дође до Мурата и да га убије.

Ако би се ипак показало и утврдило, да Ашикпашић заиста прича, као што мисли г. *Олесницки*, да је у почетку битке српско десно крило разбило војску, којом је командовао Јакуб, то би био врло важан факт, који би потврђивао моје мишљење, да је Мурат убијен у почетку битке, у моменту кад је српска војска још напредовала. Али ја, из наведених разлога, не могу Ашикпашићево причање навести као доказ, који би потврђивао моју хипотезу.

Византиски историк *Дука*, који је писао своју историју ускоро после 1462 год., прича, да је Мурат убијен *за време бишке* (*Радојчић*, 1. с., 168). Дукина прича о Муратовом убиству је у осталом врло слична причи Ашикпашићевој (Милош долази као пребеглица, над рањеним Муратом подижу Турци шатор итд.).

Други византиски историк, *Лаоник Халкокондил*, који је писао своју историју ускоро после 1463 год., истиче изрично, да о томе, када је Мурат убијен, постоје код Турака и код „Јелина“ разне версије. По турској версији Мурат је убијен *после бишке*, док „Јелини“, каже Халкокондил, причају, да је убијен *пре почетка бишке* (*Радојчић*, 1. с. 171. Ср. Годишњица 10, 259—260).

III

Као што се из овог кратког прегледа српских, турских и византиских извора види, они се не слажу у исказима о томе, када је, у коме стадиуму битке, цар Мурат погинуо.

Најстарији српски извор каже, да је Мурат погинуо *после бишке*, док Константин Философ, који је о томе могао бити добро обавештен, каже, да је то било *за време бишке*, и то у моменту, кад су Срби још напредовали. Трећи домаћи извор, Константин из Островице, прича опет, да је то било *при крају бишке*. Али после тога српски писци и српска народна традиција причају, да је Милош убио Мурата *пре бишке*.

И по најстаријем *турском* извору, Ахмедији, Мурат је убијен *после* битке. По Уруџу је убијен *за време* битке, али пре него што је она била дефинитивно решена у турску корист. Шукрулах опет пише, да је Мурат убијен *после бишке*, а по Карамани Мехмед паши и по Ашикпашићу убијен је *за време бишке*.

По византиском историчару Дуки Мурат је убијен *за време бишке*, док Халкокондил тврди, да Турци причају, да је то било *после*, док Срби причају, да је било *пре бишке*.

Као што се види, најстарији српски и најстарији турски извор, оба писана десетак година после Косовске битке, тврде, да је Мурат погинуо *после свршене бишке*, кад је већ било јасно, да су Турци победили. Према томе могло би се са разлогом претпоставити, да је та версија, забележена ускоро после самога догађаја и од савременика, тачна, особито кад се узме на ум, да је она забележена у једном српском и у једном турском извору, свакако независно једно од другог. Али изгледа да није тако.

Сви модерни научници, који су писали о Косовској битци знали су за она писма, што их је краљ Твртко писао трогирској и флорентинској општини, у којима их он извештава о својој великој победи над Турцима на Косову,

али нико није довољно нагласио важност факата, наведених у тим писмима за решење питања о томе, када је Мурат убијен. Међутим у тим писмима, налази се, изгледа, сигуран одговор на ово питање.

У писму, писаном трогирској општини (објавио га је Луцић у познатом свом делу књ. 5, гл. 3), краљ Твртко јавља Трогиранима укратко о својој великој победи, што је задобио над Турцима.

Знатно опширније је краљ Твртко писао о тој својој победи флорентинској општини. Из одговора и честитке флорентинске општине види се, да је Твртко био јавио, како је Мурат „на месту, које се назива Косово Поље, са безбројним хиљадама своје војске и са своја два сина пао“. Честитајући краљу Твртку на тој победи, Флорентинци истичу, наводећи то без сумње по његовом писму, како су „дванаест великаша, који су се били за- верили, пробили непријатељске редове и камиле у кругу везане, и прокр- чивши мачем пут, јуначки продрли до Муратовог шатора“, и како је један од њих Мурата „мачем снажно ударио у грло и у трбух и убио“ (Гласник 32, 1871, 173—4. Ср. Rad. 3, 1878, 94).

О Косовској битци има важна белешка и у хроници сен-дениског ка- луђера у Паризу. Писац хронике изрично истиче, да је податке о Косовској битци добио од млетачких посланика, који су у јулу из Млетака пошли француском краљу. Млетачки посланици су у Паризу причали о Косовској битци подробно и са много врло занимљивих детаља. По њиховом причању је једна српска извидница, кад је била прешла неку реку, уништена. У ју- начкој борби погинуо је сам цар Мурат и један његов син (Споменик 10, 1891, 16—17).

У ова три извештаја, у писмима краља Твртка у Трогир и Флорен- цију, и у причању млетачких посланика у Паризу, виде се јасно три фазе Косовске битке у првом стадију њеног развитка, док је још српска војска напредовала.

У писму трогирској општини краљ Твртко говори само о својој победи. *Муратову смрт не помиње*. То је писмо дакле очевидно писано на основу извештаја, послатог са бојишта у моменту, када је српска војска напредо- вала, али кад Мурат још није био погинуо, или се бар о томе још није знало. Кад је краљ Твртко писао ово писмо трогирској општини, он оче- видно још није знао за Муратову смрт, јер би иначе извесно особито истакао тај важан факат, као што је то учинио у писму флорентинској општини.

У писму флорентинској општини краљ Твртко је, као што се из њи- ховог одговора види, јавио Флорентинцима о својој великој победи на Ко- сову и да су у битци погинули цар Мурат и оба његова сина. Твртково писмо у Флоренцију је дакле очевидно писано на основу *другог* извештаја са бојишта, који је јављао о напредовању српске војске и о погибији цара Мурата и оба његова сина.

Напослетку, причање млетачких посланика у Паризу се оснива на из- вештају, који је вероватно послан са бојишта, кад је српска војска још увек напредовала, кад је Мурат био убијен и кад се већ тачно знало, да је убијен и један Муратов син.

IV

Како је могло доћи до тога, да краљ Твртко јави у Трогир и у Фло- ренцију о својој победи над Турцима, како се у Млецима сазнало о победи хришћанског оружја, и како су млетачки трговци могли у Паризу причати о великом успеху хришћанског оружја у борби против Турака? То није тешко објаснити.

Очевидно је у првој фази битке наша војска, вероватно баш босански одред у њој, напредовао и сузбио Турке. У томе моменту је Влатко Вуковић, командант босанске војске, послао своме господару, краљу Твртку, извештај

о победи. Краљ Твртко је похитао, па је одмах известио, по посебном посланику, пријатеље у Трогиру о свом великом успеху.

Кад је погинуо цар Мурат и кад се разнео глас, да су убијена и оба његова сина, послат је Твртку други извештај, у коме је потврђена вест о победи и детаљно описана Муратова погибија. Краљ Твртко је онда, на основу тога извештаја, написао писмо Флорентинцима, известио их о својој великој победи и описао им Муратову смрт и погибију оба његова сина.

На послетку је после тога, још увек док је српска војска напредовала, али кад се већ тачно знало, да је убијен само један Муратов син, отишла са бојишта вест, која је стигла у Млетке, да су Срби победили, да је погинуо цар Мурат и да је убијен један његов син. Ту су версију о Косовској битци онда млетачки посланици донели у Париз.

Када се ратна срећа обрнула и када су Турци надвладали, војвода Влатко није наравно хитао да о неуспеху и поразу извести свога господара. Тако је могло проћи доста дана, док се о исходу Косовске битке у Босни и на босанском двору сазнала права истина, а дотле се живело у уверењу, да је турска војска претрпела пораз.

Гласови о победи српске војске су међутим и другим путем, сем Влатковог извештаја, продрли у Приморје и одатле у Италију, особито у Млетке, одакле су они онда донети у Париз.

У Млецима се чак 23 јула још није сасвим тачно и сигурно знало, шта се десило на Косову и како је управо текла сама битка. Ипак су већ доста јасне биле вести о смрти Муратовој и једног (као што су и причали млетачки посланици у Паризу) од његових синова, и да је други његов син узео власт у своје руке. Али су све те вести ипак биле несигурне. Млетачки сенат је у инструкцији посланику, који је требао да иде новом турском господару, нагласио, да су млетачкој влади стигли гласови „али не јасно, о рату... између... Мурата и кнеза Лазара, о чему су се говориле разне ствари, којима се не може поклонити пуно поверење“ (Listine IV, 269). Збрка је настала без сумње због тога, што су се неко време упорно одржавали гласови о српској победи и турској погибији. Ти гласови су наравно примани са поверењем, особито због тога, што се причало, да је и сам турски цар погинуо.

Када су међутим после почели пристизати гласови о српском поразу и о турској победи, мешали су се они и укрштали са првим вестима, по којима су Срби победили, и тако је настала збрка и забуна и неизвесност, о којој се говори у инструкцији млетачком посланику још крајем јула, ма да се у то доба у Млецима, изгледа, у главном већ знало право стање ствари.

У писму краља Твртка, упућеном у Трогир, говори се јасно само о његовој победи, а у писму флорентинској општини и о Муратовој смрти. То утврђује несумњиво факат, да је краљ Твртко добио прве извештаје са бојишта када је српска војска била у напредовању и када је изгледало да је она победила. Ускоро после тога добио је Твртко други извештај, у коме му је јављено, да је Мурат убијен, и описани су детаљи те погибије.

Вероватно су онда у том стадију битке, али ипак нешто мало доцније, гласови о српској победи и о Муратовој смрти разнети на све стране, стигли су и у Млетке, одакле су их онда млетачки посланици донели у Париз. Млетачке вести о Косовској битци не потичу вероватно од краља Твртка и из његових писама, јер се у Твртковим писмима помиње смрт Мурата и *оба* његова сина, док се у млетачкој причи у Паризу помиње смрт *само једног* његовог сина.

Према томе се може са разлогом претпоставити, да је краљу Твртку послат први извештај о битци у моменту, кад је српска војска напредовала, а други, кад је Мурат погинуо и кад се у српској војсци било нешто чуло и сазнало о погибији његових синова, а да су у Млетке допрли гласови, који су потекли са бојишта нешто доцније, кад се у српској војсци већ знало, да је погинуо само један Муратов син, али још увек у стадијуму битке, када су Срби напредовали и када се мислило, да су они победиоци.

V

Морам међутим напоменути, да је ове моје претпоставке врло тешко довести у склад са датумом Твртковог писма у Трогир и са датумом флорентинске честитке и одговора Твртку. Твртково писмо Трогиру датирано је у Сутјесци 1 августа, а флорентински одговор Твртку и честитка 20 октобра.

Оба су датума и сувише далеко од самог догађаја и од времена када је у Сутјесци без икакве сумње већ извесно била позната, а и у Флоренцији се такође већ могла знати истина о Косовској битци и право стање ствари.

Писмо трогирској општини датирано је 1 августа, а тада су краљ Твртко и Трогирци наравно већ увелико морали знати, како се завршила Косовска битка. У опште, није вероватно да би краљ Твртко о својој победи 15 јуна извештавао трогирску општину тек 1 августа, и то по посебном посланику, јер је он сигурно знао, да су до тога доба Трогирци морали увелико имати тачне вести о правом исходу битке. Сем тога, у писму Трогирцима стоји, да је битка била 20 јуна, што још више доводи у сумњу хронолошке податке у том писму. Тешко је претпоставити, да је Твртково писмо Трогирцима фалсификовано, јер се, сем осталог, не види, шта би могао бити циљ тога фалсификата. Важан је међутим факат, да Твртко у томе писму, као што је речено, не помиње Муратову смрт. Писмо је штампао *Луцић*, али није поменуо, да ли је текст писма, што га је он имао пред собом, оригинал или препис.

Ја према свему мислим, и ако то не могу ничим поткрепити, да су датуми у овом Твртковом писму погрешни, и да је оно морало бити писано у јуну, и то на основу првог извештаја, што га је краљ Твртко добио са бојишта, који је био послан у тренутку, кад је српска војска напредовала, али пре него што је Мурат убијен, или бар пре него што је онај, који је извештај послао, то сазнао.

И у хронологији писма флорентинске општине, којом честита краљу Твртку победу, има једна хронолошка незгода. Писмо је датирано 20 октобра. Међутим се у Млецима, као што је поменуто, већ крајем јула (и ако су Млечи у инструкцији своје посланику, који је ишао у Турску, тврдили да вести о Косовској битци нису јасне ни сигурне) од прилике у главном већ знало право стање ствари. А у августу се без сумње у Млецима већ поуздано знало, како је текла и како се завршила Косовска битка. Тешко је замислити, да се о резултату Косовске битке у Флоренцији не би ништа знало чак ни 20 октобра. Још теже је наравно замислити, да би Флорентинци знали како је битка завршена, а да би ипак честитали Твртку на победи.

Има још једна ствар, која задаје тешкоће. Тулбе, које треба да је подигнуто на месту, где је Мурат био убијен, налази се у равници, иза оних положаја, које је вероватно српска војска првобитно заузимала. Према месту, на коме се тулбе налази, најлогичније би било претпоставити, да је Мурат погинуо за време гоњења српске војске, дакле после битке. Мурат је у том случају у почетку битке могао бити на Газиместану, а Лазар на Мазгиту. Кад су Срби са Мазгита сузбијени и сатерани у долину, Мурат је могао поћи у гоњење и том приликом на месту, где је тулбе, наићи на Милоша. Али је наравно велико питање, да ли је тулбе подигнуто заиста баш на оном месту, где је Мурат погинуо.

VI

И поред свих великих хронолошких тешкоћа, које се налазе у Твртковом писму Трогирцима и у честитци флорентинске општине, и поред нерешеног питања о месту, где је Мурат убијен, ја мислим да се са разлогом може претпоставити, да су ствари овако текле:

1. У почетку Косовске битке српска војска је напредовала.
2. Краљу Твртку је послат извештај о победи, и он је о томе, по нарочитом посланику, известио трогирску општину.

3. За време напредовања српске војске убијен је цар Мурат и чуло се, да су погинула два његова сина.

4. У томе моменту је послан нов извештај краљу Твртку са детаљима о Муратовој погибији.

5. На основу тога извештаја краљ Твртко је известио флорентинску општину о својој победи и Муратовој погибији, и флорентинска општина му је одговорила и честитала.

6. У Млетке су стигли са бојишта гласови, који су потекли из српске војске у моменту, док је она још напредовала, кад је цар Мурат био убијен и кад се у српској војсци већ било сазнало, да је један Муратов син убијен, а други да је заменио погинулог оца. Те вести су онда млетачки посланици донели у Париз, где их је забележио сен-дениски хроничар.

Сш. Станојевић

RÉSUMÉ

Quand fut tué le sultan Mourad Ier ?

Dans cette étude, relative aux événements qui se rangent autour de la mort du sultan Mourad Ier à la bataille de Kossovo en 1389, le professeur Stanoje Stanojević apporte les résultats suivants :

1. Au début de la bataille de Kossovo l'armée serbe avançait.

2. Le roi Tvrtko de Bosnie avait reçu le rapport de cette victoire par un courrier spécial et en fut connaissance à la commune de Trogir.

3. Pendant l'avancement de l'armée serbe le sultan Mourad fut tué et le bruit courut que le même sort avait frappé ses deux fils.

4. En ce moment là on avait envoyé un nouveau rapport au roi Tvrtko, contenant des détails sur la mort de Mourad.

5. Se basant sur ce rapport, le roi Tvrtko avait averti la commune de Florence de sa victoire et de la mort de Mourad, ce pourquoi il reçut des félicitations de la dite commune.

6. Des bruits, provenant de l'armée serbe au moment où elle avançait s'étaient repandus à Venise que le sultan et un de ses fils avaient été tués et que l'autre fils avait succédé à son père. Ces bruits furent apportés à Paris par des courriers vénitiens où le chroniqueur de St Denis les avait enregistrés.